୧୧

ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଉପଦେଶ

ସାରଳା ଦାସ

୧୧.୧ କବିତାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦି କବି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତର ୧୮ ଖଣ୍ଡ ପର୍ବ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଶାନ୍ତି ପର୍ବରେ ଭୀଷ୍ମ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହାକୁ ଏହି କବିତାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ କୌରବମାନେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିବାପରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ହସ୍ତିନାର ସିଂହାସନରେ ରାଜା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଅଭିଷେକ ପର୍ବର ଆୟୋଜନ ଚାଲିଥାଏ । ଯୁଧିଷ୍ଠିର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ ରାଜା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଉପଦେଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଶରଶଯ୍ୟାରେ ଥିବା ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ପ୍ରସଙ୍ଗ କହିଛନ୍ତି । ରାଜା ହେବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଜା ଓ ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ କ'ଣ କ'ଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, କି ପ୍ରକାର ବିଚାର ବୁଦ୍ଧି ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତାହାକୁ ଭୀଷ୍ମ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ବୁଝେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତତ୍‌କାଳୀନ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ସାରଳା ଦାସ ଏଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

୧୧.୨ କବିତାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ

କବିତାର ଭାଷା ଅତି ସରଳ । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ଛଳରେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ମୁଖରେ ସାରଳା ଦାସ ଯେଉଁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍‌ଥାପନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଥିଲା ସେ ସମୟପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକତା । ସାମାଜିକ ଶୃଙ୍ଖଳା, ଦେଶର ବିକାଶ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ସୃଷ୍ଟି କରି ଏକତା ଆଣିବା ଥିଲା ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମୂଳ ଓ ମୁଖ୍ୟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ । ଏଥିରେ ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କୁ ଲେଖକ ସଚେତନ କରାଇ ଦେବା ସହିତ ପ୍ରଜା ସୁଖ ପାଇଁ ରାଜାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଅବହିତ କରାଇ ସମାଜ ବା ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ଇଚ୍ଛାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏ କବିତା ପାଠ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସାରଳା ଦାସ କିପରି ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ ଓ ଦେଶପ୍ରେମୀ ଥିଲେ ତାହା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଏହା ସହିତ ସାମାଜିକ ନୈତିକତା ଓ ରାଜଧର୍ମର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସଂପର୍କରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଅବଗତ କରାଇଛନ୍ତି ।

୧୧.୩ ମୂଳ ପାଠ

ବୈବସ୍ୱତ ମନୁ ଆଗେ ବଦନ୍ତି ଅଗସ୍ତି
କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ଗଲେ ପାଣ୍ଡବ ପାଞ୍ଚମୂର୍ତ୍ତି ॥
ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଯେ ବୋଇଲେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ
ଅଭିଷେକ ବିଧିମାନ କର ଆୟୋଜନ ॥
ଶୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବୋଇଲେ ହେ ଦେବ ହରି
ଭୀଷ୍ମଙ୍କ କହିଲେ ସିନା ରାଜା ହୋଇପାରି ॥

ତହୁଂ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପାଖକୁ କଲେ ଯେ ଗମନ
ସୈନ୍ୟ ସଖା ନାହିଂ କେହି ସେହି ଷଡ଼ଜଣ ॥
ଯହିଂ ଭୀଷ୍ମଦେବ କରିଥିଲେ ଶରଶଯ୍ୟା
ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ ଯାଇଂ ହେଲେ ଧର୍ମରାଜା ॥
ଭୀଷ୍ମ ଆଗରୁ ଆଚରିଥିଲେ ମୌନବ୍ରତ
ଯୁଧିଷ୍ଠିଙ୍କି ଦେଖି ପୁଣି ଫିଟାଇଲେ ନେତ୍ର ॥
ଭୀଷ୍ମଦେବ କହିଲେ ଯେ ଯୁଧିଷ୍ଠିକି ଚାହିଂ
ସୁଖେ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜ୍ୟ କର ବାବୁ ଯାଇଂ ॥
କିପାଇଂ ହୋ ଧର୍ମରାଜା ଅଇଲୁ ମୋ ପାଶ
ବଦନ୍ତି ଯୁଧିଷ୍ଠି ଶୁଣ କୁରୁକୁଳ ଈଶ ॥
ଆମ୍ଭ ହିତେ ଦେବ ତୁମ୍ଭେ ତେଜିଲ ଜୀବନ
ତ୍ରିଭୁବନେ କିଏ ଅଛି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସମାନ ॥
ଯୁଝିଥିଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜିଣନ୍ତା ଅବା କିଏ
ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭର ସଦା ଚିତ୍ତେ ଦୟା ଥାଏ ॥
ପ୍ରଥମ ଯୁଦ୍ଧ ଯେ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲ ଦେବ
ଶତ୍ରୁ ମାରି ପଞ୍ଚକଟକରେ ରାଜା ହେବ ॥
ମହତ ବଚନ କେଭେଂ ନୁହଇ ଅନ୍ୟଥା
ହସିଲେ ଯେ ଭୀଷ୍ମ ଶୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର କଥା ॥
ପ୍ରହସିତ ହୋଇ ଭୀଷ୍ମ ଦିଅନ୍ତି ଉତ୍ତର
ଏବେ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହେଲା ସୁଖେ ରାଜ୍ୟ କର ॥
ନାନା ଉପଭୋଗ କର ସୁଖେ ରାଜା ହୋଇ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନେ ତୋତେ କିଛି ଭୟ ନାହିଂ ॥
ନିପାତ ହୋଇଲେ ଏବେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ପୁତ୍ରେ
ଏହା ହେବ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ ନ ଥିଲା ମୋ ଚିତ୍ତେ ॥
ଧର୍ମ ପ୍ରତିପାଳି ସୁଖେ ରାଜ୍ୟ କର ଯାଇଂ
ଅଧର୍ମ କଲେଟି ସହି ନ ପାରଇ ମହୀ ॥
ଏପରି ପ୍ରଜା ପାଳିବୁ ନୋହିବ କେ ଦୁଃଖୀ
ପ୍ରଜା ରକ୍ଷାକଲେ ସେ ରାଜା ଅଟେ ସୁଖୀ ॥
ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳନେ ସିନା ଇନ୍ଦ୍ର କରେ ବୃଷ୍ଟି
ରାଜାର ପାଳନେ ସିନା ରକ୍ଷାହୁଏ ସୃଷ୍ଟି ॥
ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପାଳିବା ଅଟେ ରାଜାର ଯେ ବିଧି
ପ୍ରଜା ସୁଖେ ଥିଲେ ସେ ରାଜାର ସର୍ବସିଦ୍ଧି ॥

ଦୋଷାଦୋଷ ବିଚାର କରିଣ ଦଣ୍ଡ ଦେବୁ
ଦେଖି ତାହା ସୁଖୀ ହେବେ ପ୍ରଜାମାନେ ସବୁ ॥
ଘର ବରଗି ଦେଖିବୁ ବିଧି କି ଅବିଧି
ଯେ କରେ ସଦା ଅବିଧି ପକାଇବୁ ଛେଦି ॥
ଦୋଷୀକି ଦଣ୍ଡିଲେ ତୋତେ ନ ଲାଗିବ ଦୋଷ
ତେବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଶ୍ଚଳେ ରହିବେ ତୋର ଦେଶ ॥
କୋଡ଼ିଏ ହାତରେ ଯେ କରିବୁ ନଳକାଠି
ପଚିଶ ଗୁଣ୍ଠରେ ମାଣେ ବିଂଶ ମାଣେ ବାଟି ॥
ବାଟିକର ଚିନାଏ ଯେ ଘେନିଥିଲେ ସଞ୍ଜା
ଆମ୍ଭ ଆୟୁ ଘେନି ବଞ୍ଚ ବୋଲିବେ ଯେ ପ୍ରଜା ॥
ପ୍ରଜା ସୁଖେ ଶୁଭେ ଯାର ଜୟ ଜୟଧ୍ୱନି
ଯମ ତାକୁ ଦଣ୍ଡି ନ ପାରଇ ପ୍ରାଣ ଘେନି ॥
ରାଜ୍ୟ କଳି ନିବାରଣେ ଭାଇଙ୍କି ପେଷିବୁ
ରାଜ୍ୟର ଖବର ତିନିବାର ବୁଝୁଥିବୁ ॥
ଉତ୍ତମ ଲୋକ ଦେଖିଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ଯେ କରିବୁ
କିନ୍ତୁ ତାର ହାତେ ଦଣ୍ଡବିଧି ଯେ ନ ଦେବୁ ॥
କୃଷିକାରୀକି ଯେ ଧନଦ୍ୱାରା ନ ଦଣ୍ଡିବୁ
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ ଦେଖିଲେ ତାକୁ କ୍ଷମା ଯେ କରିବୁ ॥
ଛୋଟ ଘୋଡ଼ା ଦେବୁ ବୃଦ୍ଧ ରାଉତର ହାତେ
ପଚାଶ ବର୍ଷ ପଦାତି କରିଥିବୁ ନିତ୍ୟେ ॥
ସତର ବରଷର ହୋଇଥିବ ସେ ଗଜ
ବଳିଷ୍ଠ ମାହୁନ୍ତ ତାକୁ କରୁଥିବ ସଜ ॥
ଅଶ୍ୱ ଗଜ ପଦାତି ନିରତେ ସାଜିଥିବୁ
ବେଳା ଅନୁସାରେ ଅବକାଶ ଯେ କରିବୁ ॥
ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୁଖରୁ ଯେ ପୁରାଣ ଶୁଣୁଥିବୁ
ନାରୀମାନଙ୍କୁ କଦାଚ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଯିବୁ ॥
ଅସୁର ଭୋଗ-ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ ନ କରିବୁ
ଧନ ସଞ୍ଚିବାକୁ ସଦା ଲୋଭି ଯେ ନୋହିବୁ ॥
ବେଳ କାଳ ଜାଣି ଧନ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଯେ ଦେବୁ
ଅନ୍ଧାରି ବିଜେ ନ କରି ବିଶ୍ୱାସ ନ ଯିବୁ ।।
ପାରିଧିକି ବରାବର ନ ତେଜିବୁ ରାଜା
ବେଦ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ନିତି କରୁଥିବୁ ପୂଜା ॥

ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଉପଦେଶ

ଧାର୍ମିକଙ୍କୁ କରାଇବୁ ବ୍ରତ ଏକାଦଶୀ
ବିଦେଶୀ ଦୂତଙ୍କୁ ନଗ୍ରେ ନ ଦେବୁ ଯେ ପଶି ॥
ପର ଦାରା ପର ଧନେ ଲୋଭୀ ଯେ ନୋହିବୁ
ବିବାହିତ ନାରୀ ସଙ୍ଗ କେବଳ କରିବୁ ॥
ଯଥା ଯଜ୍ଞ କରି ଦେଉଥିବୁ ଯେ ଆହୁତି
ଦଣ୍ଡ ବିହିବୁ ଯେ ଉପଗତ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ॥
ଦୁଷ୍ଟ ଦାନବ ଦେଖିଲେ କରିବୁ ବିନାଶ
ତହିଁରେ ରାଜାକୁ ଲେଶ ମାତ୍ର ନାହିଁ ଦୋଷ ॥
ପର ଦାରା ଧନ ନ କରିବୁଟି ହରଣ
ରଖିବୁ ଯେ ବିକଳରେ ପଶିବ ଶରଣ ॥
ବିଶ୍ୱାସୀ ମନ୍ତ୍ରୀକି ରାଜ୍ୟଭାର ସମର୍ପିବୁ
ସମୁଦାୟ ଅଧିକାର କେବେହେଁ ନ ଦେବୁ ॥
କଷ୍ଟ ଯେପରି ନ ପାନ୍ତି ଗୋରୁ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଏ କଥାକୁ ସଦା ରଖିଥିବୁ ସାବଧାନେ ॥
ତୀର୍ଥ ଅନ୍ନଛତ୍ର ଦେଉଥିବୁ ହୋ ନୃପତି
ସ୍ଥାନ ଅନୁରୂପେ ରଖିଥିବୁ ସେନାପତି ॥
ଗଜ ଅଶ୍ୱ ନିମନ୍ତେ ଯେ ଦେଇଥିବୁ ଧନ
ଗୋଚର କରି ବହୁତ ଛାଡ଼ିଦେବୁ ସ୍ଥାନ ॥
ଗୁଣ ଜାଣି ଲୋକଙ୍କୁ ଯେ କରୁଥିବୁ ପୂଜା
କବିଙ୍କଠାରେ କୃପଣ ନୋହିବୁ ହେ ରାଜା ॥
ଏ ବିଧିରେ କହି ଭୀଷ୍ମ ରାଜବିଧିମାନ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁଲେ ବହନ ॥

୧୧.୪ କବିତାର ସାରାଂଶ

କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ପୂର୍ବରୁ ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଦେଖି ଭୀଷ୍ମ କହିଛନ୍ତି ଏବେ ସେ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରି ପାରିବେ । କାରଣ ଅଧର୍ମୀ କୌରବମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ନିହତ ହେବା ପରେ ଆଉ ବିରୋଧ କରିବାକୁ କେହି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କଲାବେଳେ କେତେକ କଥାକୁ ଗୁରୁତର ସହିତ ବିଚାର କରି ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ପ୍ରଜା ସୁଖରେ ରହିଲେ ରାଜାଙ୍କର ସର୍ବସିଦ୍ଧି ହୁଏ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କ ଯଶ ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ତେଣୁ ଭୀଷ୍ମ ଦେଇଥିବା ଉପଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ଯେ ଏପରିଭାବେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପାଳନ କରାଯିବ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରଜା ଦୁଃଖରେ କାଳ କାଟିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଳନ କରିପାରିଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ବୃଷ୍ଟି କରିବ ଏବଂ ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା ହୋଇପାରିବ । ଦୋଷାଦୋଷ ବିଚାର କରିବା ପରେ ଦଣ୍ଡ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତା

ପୂର୍ବରୁ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ନିୟମକାନୁନ ନମାନିବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିବାକୁ ପଶ୍ଚାତପଦ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଦୋଷୀକୁ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିବା ପାପ ନୁହେଁ ।

କୃଷକ ବା ଚାଷୀମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ପାଇଁ ଜମି ମାପର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱଳ୍ପ କର ବା ଖଜଣା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ ଯେପରି ଏହା ତାଙ୍କୁ ବାଧିବ ନାହିଁ ।

ରାଜ୍ୟର ଖବର ଦିନରେ ତିନି ଥର ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଉତ୍ତମ ଲୋକ ଦେଖି ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦ ଦିଆଯିବ । ମାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ୱାରା କାହାକୁ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନରହିବା ଉଚିତ । କୃଷକକୁ ଧନ ଦ୍ୱାରା କେବେ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ବୃଦ୍ଧ ରାଉତକୁ ଛୋଟ ଘୋଡ଼ା ଦିଆଯିବ । ପଚାଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ରଖାଯିବ । ଯେଉଁ ଗଜ ବା ହସ୍ତୀ ରହିବେ ସେମାନଙ୍କ ବୟସ ୧୭ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ହୋଇ ନଥିବ । ତାହାକୁ ବଳିଷ୍ଠ ମାହୁନ୍ତ ହାତରେ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ପୁରାଣ ଶୁଣିବା ସହିତ ନାରୀମାନଙ୍କୁ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଧନ ସଂଚୟ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୋଭ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅନ୍ଧାରୀ ବିଜେ କରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ସୁଖ ଦୁଃଖ ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦେବତା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ନିତି ପୂଜା କରିବାକୁ ହେବ । ବିଦେଶୀ ଦୂତକୁ ନଗ୍ରରେ ପୂରେଇ ନଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖିବ । ପରଧନ ଓ ପରସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଲୋଭ କରିବ ନାହିଁ । ଯଜ୍ଞ କରି ଆହୂତି ପ୍ରଦାନ କରିବ । ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି କେବେ କୋହଳ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିବ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱାସୀ ମନ୍ତ୍ରୀକୁ ରାଜ୍ୟଭାର ଦିଆଯାଇ ପାରେ ମାତ୍ର ସମୁଦାୟ ଅଧିକାର ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଗୋରୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେପରି କଷ୍ଟ ନ ପାଆନ୍ତି, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତୀର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ନଛତ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଗୋରୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଚର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । ଗୁଣୀଜନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ସହିତ କବିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କେବେ କୃପଣ ଭାବ ପୋଷଣ ନ କରିବାକୁ ଭୀଷ୍ମ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ସାମାଜିକ ଶୃଙ୍ଖଳା, ସମୃଦ୍ଧି ଓ ସୁଖଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଉପଦେଶଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ଉପାଦେୟ ।

୧୧.୫ କବି ପରିଚୟ

କବି ସାରଳା ଦାସ ୧୫ଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମସାମୟିକ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଜଗତସିଂହପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଝଙ୍କଡ଼ ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ସେ ଦେବୀ ସାରଳାଙ୍କ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ନାମ ଥିଲା ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପରିଡ଼ା । ପରେ ମା' ସାରଳାଙ୍କ ଭକ୍ତ ହେବାପରେ ନିଜର ନାମ ସାରଳା ଦାସ ରଖିଥିଲେ । ସାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ଆଦିକବି ସାରଳା ଦାସ କୁହାଯାଏ । ଶୂଦ୍ର ମୁନି ସାରଳା ଦାସ ନାମରେ ମଧ ସେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ମଧରେ ଅଛି – ଚଣ୍ଡୀ ପୁରାଣ, ବିଲଙ୍କା ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ । ସେ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତକୁ ଅନୁବାଦ ନ କରି ସେହି ଶୈଳୀରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ମହାଭାରତ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଯାହା ସାରଳା ମହାଭାରତ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ।

୧୧.୬ କଠିନ ଶବ୍ଦାର୍ଥ

ବୈବସ୍ୱତ-ସପ୍ତମ ମନୁ ।
ମନୁ-ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ସଂହିତାକାର ମୁନିବିଶେଷ ।
ବଦନ୍ତି-କୁହନ୍ତି ।
ବିଧି-ନିୟମ ।

ଭୀଷ୍ମଙ୍କ-ଭୀଷ୍ମ ।
ଧର୍ମରାଜା-ଯୁଧିଷ୍ଠିର ।
ମୌନ-ନୀରବତା ।
ନିଷ୍କଣ୍ଟକ-ନିର୍ବିଘ୍ନ, ଶତ୍ରୁଶୂନ୍ୟ, ବାଧାଶୂନ୍ୟ ।
କୁରୁକୁଳ-ଈଶ-କୌରବ ବଂଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ (ଭୀଷ୍ମ) ।
ଯୁଝିଥିଲେ-ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ।
ପଞ୍ଚ କଟକ-ପାଞ୍ଚୋଟି ନଗର
(ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ, ଯମପ୍ରସ୍ଥ, ବାରୁଣାବନ୍ତ, ହସ୍ତିନା, ଜୟନ୍ତୀ)
ପ୍ରସନ୍ନ-ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ।
ମହୀ-ପୃଥିବୀ ।
ଦୋଷାଦୋଷ-ଦୋଷଗୁଣ ।
ବରଗି - ପଠାଇ ।
ନଳକାଠି-୨୦ ହାତ ପରିମାପକ ଦଣ୍ଡ ।
(୧ ବାଟି=୨୦ ମାଣ, ୧ ମାଣ=୨୫ ଗୁଣ୍ଠ ନଳକାଠି) ।
ବିଂଶ-କୋଡ଼ିଏ ।
ଘେନିଥିଲେ-ନେଇଥିଲେ ।
ପାଶ-ଫାଶ, ଦଉଡ଼ି ।
ପେଷିବୁ-ପଠାଇବୁ ।
ରାଉତ-ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ।
ନିତ୍ୟେ-ସବୁବେଳେ ।
ଅଶ୍ୱ-ଘୋଡ଼ା ।
ଅବକାଶ-ଅବସର ।
ଅସୁର-ଭୋଗ-ତୀର୍ଥରେ-ଅସୁରଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିବା ତୀର୍ଥ ।
ସଞ୍ଚିବାକୁ-ରଖିବାକୁ, ଜମା କରିବାକୁ ।
ପାରିଧି-ଶିକାର ।
ଦାରା-ସ୍ତ୍ରୀ ।
ଉପଗତ-ଉପସ୍ଥିତ ।
ବିନାଶ-ମୃତ୍ୟୁ ।
ହରଣ-ଚୋରି ।
ସମର୍ପିବୁ-ଦେବୁ ।
ନୃପତି-ରାଜା ।
ଗୋଚର-ଗୋରୁ ଚରିବା ନିମିତ୍ତ ଜମି ।

ଷଡ଼ଜଣ-ଛ'ଜଣ ।
ଆଚରି ଥିଲେ-ଆଚରଣ କରିଥିଲେ ।
ନେତ୍ର-ଆଖି ।
ପାଶ-ପାଖକୁ ।
ତେଜିଲ-ଛାଡ଼ିଲ ।
ସଦା-ସବୁବେଳେ ।
ଦ୍ରୁହସିତ-ଅଳ୍ପ ହସି ।
ନିପାତ - ନିଧନ, ମୃତ୍ୟୁ ।
ସିଦ୍ଧି-ସଫଳତା ।
ଚାର-ଗୁପ୍ତଦୂତ, ସମ୍ବାଦବାହକ ।
ଛେଦିବା-କାଟିବା ।
ଚିନାଏ-ଆଂଶିକା ।
ସଞ୍ଜା-ରାଜସ୍ୱ ।
ନିବାରଣେ-ଶେଷ କରିବାପାଇଁ ।
କୃଷିକାରୀ-କୃଷକ, ଚାଷୀ ।
ପଦାତି-ପଦାତିକ ।
ଗଜ-ହାତୀ ।
ନିରତେ-ସଦାବେଳେ ।
କଦାଚ-କେବେହେଲେ ।
ସ୍ନାନ-ଗାଧୋଇବା ।
ଅନ୍ଧାର ବିଜେ-ରାଜାଙ୍କ ରାତ୍ରି ଭ୍ରମଣ ।
ତେଜିବୁ-ଛାଡ଼ିବୁ ।
ଆହୂତି-ହୋମ ନିଆଁରେ ଘିଅ ଢାଳିବା ।
ଦାନବ-ରାକ୍ଷସ ।
ଲେଶ-ଅଳ୍ପ ।
ଶରଣ-ଆଶ୍ରୟ ।
ଅନ୍ନଛତ୍ର-ମାଗଣାରେ ଖାଦ୍ୟଦାନ ।
ଅନୁରୂପେ-ଅନୁସାରେ ।
ବହନ - ଶୀଘ୍ର ।

୧୧.୭ ଭାବ ଅବବୋଧ

କ) ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳନେ ସିନା ଇନ୍ଦ୍ର କରେ ବୃଷ୍ଟି
ରାଜାର ପାଳନେ ସିନା ରକ୍ଷାହୁଏ ସୃଷ୍ଟି ।

ରାଜା ଯଦି ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସୁଖରେ ପାଳନ କରେ, ତାହେଲେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସୁଖରେ ଖୁସି ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ବୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଯାହା ଫଳରେ ଶସ୍ୟ ଭାରରେ ରାଜ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । କାହାର ଅଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ ବୋଲି ଧର୍ମୀୟ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ପ୍ରଜା ପାଳନକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଖ) ଦୋଷୀକୁ ଦଣ୍ଡିଲେ ନ ଲାଗିବ ଦୋଷ
ତେବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଶ୍ଚଳେ ରହିବେ ତୋର ଦେଶ ।

ଭୀଷ୍ମ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲାବେଳେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ରାଜା ଦୋଷୀଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କଲେ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଦୋଷ ଲାଗିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଅପରାଧୀମାନଙ୍କ ଯୋଗୁ ରାଜ୍ୟର ଓ ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କର ବହୁତ କ୍ଷତି ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ରାଜ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଏହା କଲେ ଦୋଷ ଅପେକ୍ଷା ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରାଜ୍ୟରେ ରହିବା ଯୋଗୁ ଧନଧାନ୍ୟରେ ରାଜ୍ୟ ପୂରି ଉଠିବ । କାହାର ଅଭାବ ରହିବ ନାହିଁ ।

ଗ) ପ୍ରଜା ସୁଖେ ଶୁଭେ ଯା'ର ଜୟ ଜୟ ଧ୍ୱନି
ଯମ ତାକୁ ଦଣ୍ଡି ନ ପାରଇ ପ୍ରାଣ ଘେନି ।

ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସୁଖରେ ରଖିବା ହେଉଛି ରାଜାର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ନିଜ ସୁଖ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଜାଙ୍କ ସୁଖ ଆଗ । ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାମାନେ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଚାରିଆଡ଼େ ଜୟ ଜୟକାର ଧ୍ୱନି ଶୁଭେ, ସେ ରାଜ୍ୟକୁ ଯମ ଆସିପାରେ ନାହିଁ କି ମୃତ୍ୟୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି ପ୍ରଜାସୁଖ ଘେନି ରାଜ୍ୟରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦ ବିରାଜମାନ କରେ ।

ଘ) କୃଷିକାରୀକି ଯେ ଧନଦ୍ୱାରା ନ ଦଣ୍ଡିବୁ
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ ଦେଖିଲେ ତାକୁ କ୍ଷମା ଯେ କରିବୁ ।

କୃଷି ଓ କୃଷକର ଉନ୍ନତି ନହେଲେ ଦେଶର ସମୃଦ୍ଧି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଭାରତ ଏକ କୃଷିପ୍ରଧାନ ଦେଶ । ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ମୁଖରେ ସାରଳା ଦାସ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ଧନ ବା ଅର୍ଥ ଦଣ୍ଡ ନ ଦେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । କୃଷକଙ୍କ ପାଖରୁ ସ୍ୱଳ୍ପ କର ଆଣିଲେ ତାଙ୍କ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହାର କୁପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ଘଟଣାରେ ଦୋଷମୁକ୍ତ ବା ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେଲେ ତା'ପ୍ରତି କେବଳ କୋହଳ ମନୋଭାବ ନୁହେଁ, ତାକୁ କ୍ଷମା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଉଚିତ ।

୧୧.୮ ପାଠାନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ (ଦୀର୍ଘ)

୧) ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ରାଜା ହେବା ପାଇଁ ଭୀଷ୍ମ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କି କି ଉପଦେଶମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ?

୨) ଭୀଷ୍ମ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟପାଳନ ପାଇଁ କାହିଁକି ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ?

୩) ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଉପଦେଶ ଗୁଡ଼ିକର କି ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି ବିଚାର କର ।

୪) ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଉପଦେଶର ଉପାଦେୟତା ବିଚାର କର ।

ପାଠାନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ (ସଂକ୍ଷିପ୍ତ)

କ) ଯୁଧିଷ୍ଠିର କାହିଁକି ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ ?

ଖ) ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଭୀଷ୍ମ କ'ଣ କରିବାକୁ କହିଲେ ?

ଗ) ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ କେଉଁ କଥା ଶୁଣି ଭୀଷ୍ମ ହସିଲେ ?

ଘ) ଇନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ବୃଷ୍ଟି କରେ ଏବଂ ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା ହୁଏ ?

ଙ) କ'ଣ କଲେ ରାଜାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଲାଗିବନି ଏବଂ ରାଜ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିରାଜମାନ କରିବେ ?

୧୧.୯ ବିଷୟ ବୋଧଗତ ପ୍ରଶ୍ନ

ବନ୍ଧନୀ ମଧ୍ୟରୁ ଠିକ ଉତ୍ତର ବାଛି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର -

କ) ଅଭିଷେକ ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ କୃଷ୍ଣ ....ଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ।
(ଭୀମ, ନକୁଳ, ଅର୍ଜୁନ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର)

ଖ) ଅଭିଷେକ ପୂର୍ବରୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ....ଙ୍କ ପାଖକୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଯାଇଥିଲେ ।
(ଦ୍ରୋଣ, କୁନ୍ତୀ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଭୀଷ୍ମ)

ଗ) ଭୀଷ୍ମ ....ଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ହସିଲେ ।
(ଭୀମ, ଅର୍ଜୁନ, କୃଷ୍ଣ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର)

ଘ) .... ବିଚାର କରି ଦଣ୍ଡ ଦେବୁ ବୋଲି ଭୀଷ୍ମ କହିଥିଲେ ।
(ସୁଖ ଦୁଃଖ, ପାପ ପୁଣ୍ୟ, ଦୋଷାଦୋଷ)

ଙ) .... ସୁଖରେ ଥିଲେ ଯମ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନେଇ ପାରେନା ।
(ପ୍ରଜା, ପଶୁ, ଗଜ, ଯୋଗ)

ଚ) .... ଙ୍କୁ କେବେ ହେଲେ ଧନଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡିତ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
(ଶ୍ରମିକ, ମାହୁନ୍ତ, ସେନାବାହିନୀ, କୃଷକ)

ଛ) ଉତ୍ତମ ଲୋକ ଦେଖି .... କରିବୁ ।
(ମନ୍ତ୍ରୀ, ସେନାପତି, ରାଜା)

ଜ) ....କୁ ବୃଦ୍ଧ ରାଉତର ହାତେ ଦେବୁ ।
(ଛୋଟ ଘୋଡ଼ା, ହାତୀ, ରଥ)

୧୧.୧୦ ପାଠାନ୍ତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

କ) ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିବା ପାଇଁ ଅଭିଷେକର ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ସେତେବେଳେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କୁ ନ କହି ସେ କିପରି ଅଭିଷେକ ହେବେ । ତେଣୁ ସେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ ଏବଂ ଗଲେ ।

ଖ) ଭୀଷ୍ମ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଦେଖି ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବାକୁ କହିଲେ । କାରଣ କୌରବମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ନିହତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ ।

ଗ) ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ହିତ ପାଇଁ ଭୀଷ୍ମ ଏପରି ଦୁରବସ୍ଥା ଭୋଗ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମତ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ସର୍ବଦା ଦୟା ରହିଛି ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏହା ଶୁଣି ଭୀଷ୍ମ ହସି ଥିଲେ ।

ଘ) ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ରାଜା ଯେତେ ସୁଖ, ଶାନ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରି ପାରିବେ, ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବତା ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ସେତିକି ଖୁସି ହେବେ । ସେ ଖୁସି ହେବାରୁ ବର୍ଷା ହେବ ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ରହିବେ, ବର୍ଷା ଯୋଗୁ ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା ହେବ ଓ କେହି ଅଭାବ ଅନଟନରେ ରହିବେ ନାହିଁ ।

ଙ) କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଦୋଷ କଲେ ତାକୁ ରାଜା ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ ରାଜାକୁ ଏଥିପାଇଁ କୌଣସି ପାପ ବା ଦୋଷ ଲାଗିବ ନାହିଁ ବରଂ ମଙ୍ଗଳ ହେବ ଏବଂ ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବା ଧନ ରହିବ ।

୧୧.୧୧ ବିଷୟ ବୋଧଗତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମାଳା

କ) ଯୁଧିଷ୍ଠିର	ଖ) ଭୀଷ୍ମ	ଗ) ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ଘ) ଦୋଷାଦୋଷ	ଙ) ପ୍ରଜା	ଚ) କୃଷକ
ଛ) ମନ୍ତ୍ରୀ	ଜ) ଛୋଟ ଘୋଡ଼ା	

•••